

MAAUSK

* Palun kirjuta nii palju liitsõnu kui sulle meenub, mis algavad sõnaga “maa-.....“

.....
.....

* Mõtle koos kaaslasega, mis on nende **sõnade tähenduses** ühist?

.....
.....

* Loe teksti.

- Kasuta teksti sees **rohelist häälmärke kohtades**, mis tundusid sinu jaoks huvitavad.
- Jooni **punase pliiatsiga** alla kaks kõige olulisemat mõtet.

SAUN

Saunal on olnud eestlaste elus oluline paik. Lisaks pesemisele on saun olnud ka koht enese ja teiste tohterdamiseks, sünnitamiseks ning isegi elamiseks.

Veel 19. sajandi keskel olid kõik saunad eesti alal **suitsusaunad*** – väikesed ühetoalised muldpõrandaga hooned, mida köeti kerisahjuga ning mille seinad olid tahmased. Mõned eriti vanapärased saunad olid kas terve- või poolenisti maa sisse ehitatud ning muldkatusega – nn maasaunad. (Kõige rohkem oli suitsusaunu Lõuna-Eestis.)

19. sajandi teisel poolel hakati saunadele ehitama eestubasid ja panema laudpõrandaid.

Sauna näol oli tegu **piiritsooniga*** inimeste maailma ning vaimude maailma vahel. Traditsiooniliselt oligi saunahoone ehitatud taluhoovi äärel, olles nõnda justkui üleminekuks kodu ning ülejäänud maailma vahel.

Näiteks paljudes Eesti rahva muinasjuttudes ilmuvad üleloomulikud olendid (vaimud, tondid, kodukäijad, kuradid) just saunas.

Lisaks mängib saun piiritsooni rolli ka **inimese eluringis**: saunas sünnitatakse ja sünnitakse, toimuvad täiskasvanuks saamise riitused*, seal tohterdatakse inimesi ning sinna tuuakse surnu ka viimasele pesemisele.

SAUNA KOMBED

Eestis on **saunapäevaks** olnud laupäev. Veel köeti sauna neljapäeviti, aga siis pigem ravitsemise eesmärgil (nn nõiasaun).

Samuti tehakse sauna suurematel tähtpäevadel või nende eelõhtutel. Näiteks: jaanilaupäeval, jõululaupäeval ja vana aasta õhtul. Sauna on köetud ka **hingedepäeval***, aga mitte endale, vaid külastavatele esivanemate hingedele, keda koju tulemise puhul söödeti ning saunatati. Arvatavasti pandi sauna ka toit hingedele söömiseks või asetati koos toiduga toa lähedusse vana viht ning seep.

Üldiselt on rituaalsete* saunaskäikude ajal kombeks olnud sauna ustele-akendele riste joonistada, sest „Siis kuri äi saand sauna sooja minna, uksele oli rist peal – seda ta kartis nagu tuld.“

Kõige üldisemalt kehtivaks tavaks on see, et saunaskäik **tuleb ära toimetada enne pimedat**. Eriti halvaks peetakse sauna jäämist peale keskööd.

Samuti pidi saunaminek toimuma **heas ja lahkes meeleolus**. Kui taadid-eided olid päeval pahuksis* olnud, tuli vihameestel üle saunaläve astuda rahumeeli ja saunas ei tohtinud keegi pahandusi meelde tuletada.

Lisaks oli kombeks visata soola sauna nurkadesse, koldesse, kerisele ja lavale või ka vihtlemisvette, et vältida nakkushaigusi. Ka üldlevinud **maagiline* arv kolm** on saunas omal kohal, nimelt tuli kolm korda kas lavale sülitada või end erinevatest kohtadest vihelda ja endale vett eri kehaosadele panna, et vältida kõiksugu saunast külge hakata võivaid hädasid.

SAUN KUI ELUSOLEND

Sauna sisenemisel oli aga kombeks **teretada** nii sauna kui leili. Saun on rahvauskumuses olnud teatud mõttes elav, tundev, tahtev ja toimiv olevus, kes oma kuumadelt kerisekividelt tõusva leiliga võis anda inimesele tervist ja tugevust, aga ühtlasi ka karistada neid, kes õigest „saunakorrast” ja vastavast kombestikust kinni ei pidanud.

Näiteks on üldlevinud uskumus, et saunalavale tuleb jätta viht ning vesi. Need on sinna jäetud kas vaeslapsele või Taevaisale. Vett ja vihta vajasid ka üleloomulikud olendid. Lahkujatel olnud kombeks ka lävel seisma jääda ning sauna viibata.

SAUNAVIHT

Tähtis saunakultuuri osa, oli **vihtade valmistamine**. Selleks peeti kõige paremaks kase oksti. Oksti ei tohtinud murda, vaid pidi puu küljest noaga lõikama. Kõige paremaks vihtade tegemise ajaks on peetud jaanipäeva-eelset aega, samuti peeti sobivaks eeskätt vana kuu*.

Nädalapäevadest olid eelistatud neljapäev ja laupäev, et tuleksid pehmemad vihad. Saarlased-hiidlased on tähtsaks pidanud ka vihtade valmistamist pehme tuulega. Mandril tegid vihtu enamasti naised, saartel aga ka mehed. Vihad pidid olema väga korralikult tehtud, sest nende lagunemine ennustas halba.

Ka päris pisikesed lapsed käisid saunas, kus neid **viheldi maagilistel eesmärkidel**: näiteks kurjade jõudude eest kaitsmiseks. Vihtlemise ajal kasutati ka erinevaid loitse*. (*“Tilluke üles, suureke maha, paha laits üles, hää laits maha!”*) Eriti tähtsaks peeti aga lapse vihtlemist hammaste tulemise ajal, mis usuti valu ära võtvat ning tugevamad hambad toovat.

Tihti pandi viht surnule ka kirstu kaasa, sest arvati, et see on ese, mida võib inimesel ka pärast surma vaja minna.

**suitsusaun - saun, mille kütmisel tekkivaid suitsu ei juhita korstna kaudu ruumist välja. (Korsten puudub.)*

**piiritsoon - teatud maa-ala, kus toimub üleminek ühelt alalt teisele*

**Hingedepäev - 2 november, surnute mälestuspäev*

**maagiline - nõiduslik, salapärane*

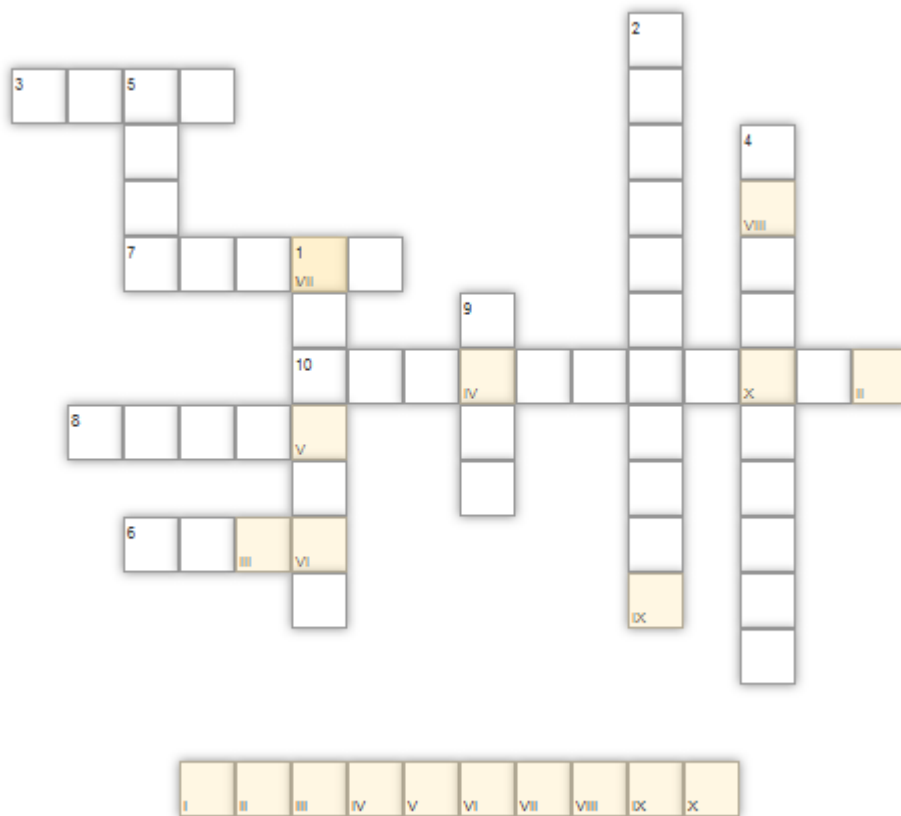
**vana kuu - aeg, mil kuu taevast kahaneb ja muutub meile aina vähem nähtavaks*

**loits - luulevormilised ja tihti veidi salapärased laused*

**riitus - usuline tava/komme*

**rituaalne - usuline tava/komme*

Lahenda ristsõna:

Kirjuta vastused nimetavas käändes:

1. Mis puudub alati suitsusaunal? (Teistel saunadel on see olemas.)
2. Mis päeval jäeti sauna ka toitu? (Sel päeval mälestatakse surnud esivanemaid.)
3. Mida joonistati sauna ustele ja akendele, et kaitsta ennast kurja eest? (Seda sümbolid kasutavad oma tunnuseks ka kristlased.)
4. Kuidas nimetati ala inimeste ja vaimse maailma vahel? (Seda sõna kasutatakse ka riikidevahelise ala kohta.)
5. Mida visati sauna laiali, et kaitsta ennast haiguste eest? (Seda kasutatakse ka toidu tegemisel.)
6. Mida öeldi sauna minnes saunale? (See on kõige lühem loits.)
7. Millises meeleolus võis sauna minna? (Omadussõna)
8. Üldnimetus maagilisele lausele, mida kasutati näiteks saunas vihtlemise ajal?
9. Mis pandi surnule tihti kirstu kaasa? (Saunaskäimisega seotud ese.)
10. Mis eesmärgil köeti tavaliselt neljapäeviti sauna? (Lisaks pesemisele.)

Kuulamisülesanne

https://www.youtube.com/watch?v=g8sAiOa_2Ow

Millest räägib laulvärss/(lauldud loits)? Mis tundeid see sinus tekitab?

Kasutatud kirjandus:

Habicht, Tamara 2008 [1972]. Eesti saun. Tallinn: Ilo.

Kulmar, Tarmo 2006. Uldine usundilugu: religiooniteaduse põhimoisted. Maailmausundid. Seletussoñastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Maavalla Koda, <https://www.maavald.ee>

Sepp, Triin 2016 "Saunaga seotud uskumusolendite kujutamine eri folkloorizanrites. Tartu Ülikool. http://www.ut.ee/folk/library/BA_Sepp.pdf

Suitsusaunade ajaloost Eestis – Savvusann,

<http://www.savvusann.ee/index.php/et/suitsusaunast/ajalugu/17-suitsusaunade-ajaloost-eestis>

Suitsusaunast – Savvusann, <http://www.savvusann.ee/index.php/et/>**Paulson, Ivar** 1997 [1966].

Vanem eesti rahvausk. Tartu: Ilmamaa.

Viires, Ants 2008. Eesti saun, eessõna. Tallinn: Ilo.